

HÖGSTA DOMSTOLENS DOM

meddelad i Stockholm den 3 oktober 2007

Mål nr

B 1178-07

KLAGANDE

1. EE

Ombud och offentlig försvarare: Advokat AW

2. NH

Ombud och offentlig försvarare: Advokat MI

MOTPART

Riksåklagaren

Box 5553

114 85 Stockholm

SAKEN

Mened

ÖVERKLAGADE AVGÖRANDET

Svea hovrätts dom den 16 februari 2007 i mål B 286-07

DOMSLUT

Högsta domstolen ändrar hovrättens dom beträffande EEs på det sättet att påföljden för henne bestäms till villkorlig dom med föreskrift om samhällstjänst 50 timmar. Om fängelse i stället hade valts som påföljd, skulle strafftiden ha bestämts till en månad.

Högsta domstolen ändrar hovrättens dom beträffande NH på det sättet att påföljden för henne bestäms till ungdomstjänst 50 timmar.

För försvaret av EE i Högsta domstolen tillerkänns AW ersättning av allmänna medel med tolvtusenfemhundraatjugosex (12 526) kr, varav 8 580 kr avser arbete, 3 637 kr tidspillan och 309 kr utlägg. Denna kostnad skall stanna på staten. I ersättningen ingår mervärdesskatt med 2 505 kr.

För försvaret av NH i Högsta domstolen tillerkänns MI ersättning av allmänna medel med tolvtusenfemhundraatjugosex (12 526) kr, varav 8 580 kr avser arbete, 3 637 kr tidspillan och 309 kr utlägg. Denna kostnad skall stanna på staten. I ersättningen ingår mervärdesskatt med 2 505 kr.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN

Sedan EE och NH överklagat hovrättens dom, har Högsta domstolen meddelat prövningstillstånd i påföljdsfrågan. Högsta domstolen har inte funnit skäl att meddela prövningstillstånd beträffande målet i övrigt. Hovrättens dom i den delen står därmed fast.

EE och NH har därefter var och en för sitt vidkommande yrkat att Högsta domstolen efterger påföljden eller – i andra hand – dömer till en ej frihetsberövande påföljd.

Riksåklagaren har beträffande EE bestritt ändring och beträffande NH medgett att påföljden ändras till ungdomstjänst.

DOMSKÄL

Enligt hovrättens dom, som i den delen vunnit laga kraft, har EE och NH gjort sig skyldiga till mened. Brotten har inte ansetts vara ringa. EE och NH har dömts för att de lämnat osanna uppgifter under vittnesförhör vid tingsrätt i ett mål där den tilltalade var åtalad för bl.a. olovlig försäljning av alkoholdrycker (grovt brott) och olovligt innehav av alkoholdrycker (10 kap. 2, 3 och 5 §§ alkohollagen, 1994:1738). De osanna uppgifterna var att de inte hade köpt alkohol/sprit av den tilltalade.

Frågan är nu vilken påföljd som menedsbrottet bör leda till. Brottets art är sådan att det råder en presumtion för att påföljden skall bestämmas till fängelse. Förhållandena i det enskilda fallet kan emellertid vara sådana att presumtionen för fängelsestraff vid menedsbrott frångås vid en individualiserad bedömning. Främst är det då omständigheterna vid brottet som får betydelse, men även den tilltalades personliga förhållanden måste beaktas. I detta mål är det framför allt betydelsen av EEs och NHs ungdom som skall bedömas. (Se NJA 1996 s. 757, 1999 s. 561 och 2001 s. 913.)

Omständigheterna vid brottet

I detta fall finns det särskild anledning att uppmärksamma om EE och NH kunde ha vägrat att yttra sig om köpen av alkoholdrycker. Enligt 36 kap. 6 § första stycket rättegångsbalken får ett vittne vägra att yttra sig bl.a. om en omständighet, vars yppande skulle röja att vittnet har förövat brottslig eller vanärande handling. När skäl finns till det, skall vittnet erinras om innehållet

i 6 § (se 36 kap. 14 § samma balk). Rätten att vägra yttra sig grundas främst på den intressekollision som kan uppstå för vittnet mellan å ena sidan risken för menedsansvar och å andra sidan risken att straffas för en brottslig handling som röjs genom vittnesmålet eller att drabbas av omgivningens ogillande på grund av en vanärande handling (jfr NJA 1985 s. 774 och 2001 s. 183).

Det har inte framkommit någon omständighet som ger vid handen att EE eller NH genom att inhandla alkoholdrycker skulle ha begått något brott mot alkohollagen. Enligt 12 § lagen (2000:1225) om straff för smuggling kan emellertid den som uppsåtligen förvärvar en vara som har varit föremål för brott enligt 3–11 §§ samma lag dömas för olovlig befattning med smuggelgods. Brott mot lagen föreligger också, om gärningsmannen inte insåg men hade skälig anledning att anta att varan varit föremål för brott. I ringa fall döms dock inte till ansvar. Av 3 § framgår det att smugglingsbrott föreligger bl.a. då någon i samband med införsel av en vara till landet uppsåtligen bryter mot ett särskilt föreskrivet förbud mot eller villkor för införsel genom att underlåta att anmäla varan till tullbehandling. Den som begår gärningen av grov oaktsamhet döms för olovlig införsel (7 §). En resande som har fyllt 20 år får föra in spritdrycker, vin och starköl för eget eller familjens bruk (4 kap. 2 § andra stycket 2 alkohollagen).

I det mål där EE och NH vittnade gällde åtalet brott mot alkohollagen. Enligt tingsrättens dom i det målet hade den tilltalade dock berättat att han under den aktuella tiden gjort två privata resor till Tyskland och då inhandlat vodka, vid det första tillfället 144 flaskor, och att han sålt en del av vodkan till vänner. Såvitt kan bedömas i det här målet kan det vara fråga om en införsel av spritdrycker som strider mot bestämmelserna för införsel, varför dryckerna skulle kunna ha varit föremål för brott enligt 3 eller 7 § lagen om straff

för smuggling, något som i sin tur kan föra med sig straffansvar för den som förvärvar spritdryckerna.

Åtalet mot EE och NH måste antas utgå från att de förvärvat spritdrycker som ingått i det parti som den som var tilltalad i det tidigare målet hade inhandlat utomlands. Huruvida EE och NH insett att dryckerna hade varit föremål för olovlig införsel från utlandet framgår inte av utredningen. Med hänsyn till att förvärvet avsåg spritdrycker hade de emellertid särskild anledning att vara försiktiga (jfr prop. 1999/2000:124 s. 144). Den utredning som föreligger i förevarande mål ger visserligen inte underlag för någon säker slutsats i frågan om EE och NH hade skälig anledning att anta att spritdryckerna varit föremål för brott. Klart är under alla omständigheter att de före vittnesförhören hade bort erinras om innehållet i 36 kap. 6 § första stycket rättegångsbalken, något som enligt EEs och NHs av riksåklagaren ej bestridda uppgifter inte skedde. Till detta kommer att de genom att lämna sanningsenliga uppgifter vid vittnesförhöret skulle komma att röja att de köpt alkoholhaltiga drycker i strid med alkohollagens förbud mot försäljning till den som inte fyllt 20 år. Detta kan visserligen inte anses utgöra en vanärande handling i den mening som avses i 36 kap. 6 § rättegångsbalken men kan ändå leda till en intressekonflikt likartad den som avses i nämnda lagrum, med hänsyn till att handlingen kan förutsättas leda till ogillande från föräldrar, skola och andra i den ungas omgivning.

Vad som nu har anförts innebär inte att menedsbrotten kan bedömas som ringa, men de angivna förhållandena måste beaktas vid bedömningen av brottslighetens art.

Påföljdsvalet

Högsta domstolen utgår alltså vid påföljdsvalet från att EE och NH har gjort sig skyldiga till mened som inte är ringa. Varken de nyss angivna särskilda omständigheterna eller något annat förhållande gör det uppenbart oskäligt att döma till påföljd. Det saknas därmed förutsättningar för att efterge påföljden så som yrkats.

Tingsrätten och hovrätten har dömt såväl EE som NH till fängelse en månad. Frågan är då om det finns skäl att döma till en ej frihetsberövande påföljd, främst med hänsyn till deras ungdom. EE var vid tiden för brottet nyss fyllda 18 år och är i dag 20 år, medan NH var 15 år vid tiden brottet och är 17 år i dag.

Den 1 januari 2007 infördes nya regler om påföljder för unga lagöverträdare. Reglerna skall tillämpas också på gärningar som begåtts före ikraftträdandet och gäller alltså i detta fall. Bland annat har ungdomstjänst införts som en ny och fristående påföljd enligt 32 kap. 2 § brottsbalken. Tidigare har ungdomstjänst kunnat aktualiseras i förening med påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten, men genom den nya regleringen blir det möjligt att döma till ungdomstjänst när vårdbehov saknas. Finns det anledning att döma till ungdomsvård enligt 32 kap. 1 § brottsbalken skall den påföljden väljas framför ungdomstjänst (prop. 2005/06:165 s. 76).

Som förutsättningar för ungdomstjänst gäller att den som döms för brott är under 21 år och har samtyckt till ungdomstjänsten. Påföljden skall också vara lämplig med hänsyn till hans eller hennes person och övriga omständigheter. Den som är över 18 år får dömas till ungdomstjänst endast om det finns särskilda skäl för det.

Av utredningen om EEs och NHs personliga förhållanden får anses framgå att de inte har något särskilt behov av vård och att ungdomsvård inte är den lämpligaste påföljden för dem. Beträffande NH föreslås visserligen i ett yttrande från den ansvariga distriktsnämnden inom X kommun att hon skall genomföra en vårdplan i formen av en serie samtal på enheten för förebyggande ungdomsarbete. Det pedagogiska och vägledande inslag som ingår i en ungdomstjänst får dock anses vara tillräckligt i hennes fall (jfr a. prop. s. 76, jfr s. 131). Även från andra utgångspunkter framstår ungdomstjänst som lämplig för henne. Ungdomstjänst skulle kunna övervägas som påföljd också för EE med hänsyn till hennes personliga förhållanden. I hennes fall skall dock beaktas att hon har fyllt 20 år, något som Högsta domstolen kommer tillbaka till. Båda har samtyckt till ungdomstjänst.

Som ytterligare förutsättningar för ungdomstjänst gäller att påföljden kan anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet. Varken EE eller NH förekommer tidigare i belastningsregistret.

Vid mened är det brottets art som leder till en presumtion för fängelse. Enligt lagförarbetena är enbart brottets art inte ett hinder mot att döma till ungdomstjänst. Det sägs också att i de fall påföljden hittills bestäms till ett kort frihetsberövande på grund av brottets art bör ungdomstjänst i stället kunna komma i fråga. Det görs i det sammanhanget en hänvisning till rättsfallet NJA 2001 s. 913, som gällde fråga om påföljd för den som före 18 års ålder gjort sig skyldig till mened. (A. prop. s. 132.)

Mot den nu angivna bakgrunden finner Högsta domstolen att påföljden för NH skall bestämmas till ungdomstjänst. Denna påföljd hade med hänsyn till hennes ungdom bort väljas även oberoende av de särskilda omständigheter som enligt det föregående får anses ha förelegat.

För den som i likhet med EE har fyllt 18 år förutsätter ungdomstjänst alltså att det finns särskilda skäl. Efter vad som har uttalats i lagens förarbeten är det svårt att se något större tillämpningsområde för ungdomstjänst när det gäller åldersgruppen 18–20 år. Därför görs bedömningen att den försiktighet som hittills rått med att döma unga över 18 år till ungdomstjänst vid överlämnande till vård inom socialtjänsten bör gälla även när ungdomstjänst döms ut som en fristående påföljd. Som exempel på ett särskilt skäl för ungdomstjänst nämns att någon har begått brott före 18 års ålder och det blir aktuellt att bestämma påföljden kort efter det att den unge har fyllt 18 år.

(A. prop. s. 77 och 131 f.)

EE hade vid tiden för brottet fyllt 18 år, låt vara att det hade skett relativt kort tid – cirka två månader – dessförinnan. Hon är numera 20 år. Omständigheterna i övrigt talar inte med särskild styrka för ungdomstjänst i hennes fall. Hon skall därför inte dömas till den påföljden. Trots detta och trots brottets art bör påföljden dock kunna bestämmas till villkorlig dom, dels med tanke på de särskilda omständigheter som enligt det föregående får anses ha förelegat och dels med hänsyn till att tiden mellan brottet och avgörandet i första instans – cirka ett år och fyra månader – framstår som lång mot bakgrund av hennes ungdom. Hon har samtyckt till samhällstjänst. Påföljden för EE bör bestämmas till villkorlig dom med föreskrift om samhällstjänst.

Antalet timmar ungdomstjänst och samhällstjänst

Fråga är då vilket antal timmar som ungdomstjänsten för NH och samhällstjänsten för EE skall avse.

Högsta domstolen finner inte skäl att frångå domstolarnas bedömning att ett fängelsestraff för NH och EE skulle ha bestämts till en månad. Enligt riks-

åklagaren betyder det beträffande NH att straffvärdet för en vuxen person bedömts ligga på omkring fyra månaders fängelse, vilket enligt riksåklagaren är i enlighet med praxis.

I förarbetena till de nya reglerna om ungdomstjänst finns vissa uttalanden om hur timantalet skall bestämmas (se prop. 2005/06:165 s. 75 f. och s. 132). Därav kan den slutsatsen dras att ett fängelsestraff på en månad har avsetts motsvara 50 timmars ungdomstjänst. Efter vad som framhålls i förarbetena skall det vid en straffmätning beaktas om den tilltalades handlande stått i samband med hans eller hennes uppenbart bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga, samt hänsyn tas till den tilltalades ungdom, när brottet begåtts före 21 års ålder (29 kap. 3 § första stycket 3 och 7 § första stycket brottsbalken).

Detta talar för att timantalet bör fastställas med ledning av det fängelsestraff som den tilltalade skulle ha dömts till i det särskilda fallet, om fängelse hade valts som påföljd. Den tilltalades ungdom, bristande utveckling e.d. beaktas därmed när timantalet bestäms, i den mån fängelsestraffet på grund av sådana förhållanden skulle ha bestämts till en kortare tid än annars. En sådan tillämpning ligger i linje med vad som har ansetts vara naturligt vid bedömningen huruvida skyddstillsyn med en föreskrift om samhällstjänst kan komma i fråga; det har då hänvisats till att tiden för samhällstjänst bestäms i förhållande till det alternativa fängelsestraff som annars skulle ha dömts ut (se NJA 2000 s. 314).

Propositionen kan inte sägas ge något stöd för att brottets art – när valet väl har fallit på ungdomstjänst – skulle leda till en höjning av antalet timmar (jfr dock SOU 2004:122 s. 356). I rättstillämpningen har det visserligen inte uteslutits att brottets art kan få betydelse vid tillämpningen av 29 kap. 7 § brottsbalken (se NJA 2000 s. 421). Även vid s.k. artbrott får dock utgångs-

punkten anses vara att timantalet vid ungdomstjänst skall bestämmas med ledning av längden på det fängelsestraff som skulle ha dömts ut i det särskilda fallet, om fängelse hade valts som påföljd.

NH skall därför dömas till 50 timmars ungdomstjänst.

För EE skulle strafftiden ha bestämts till en månad, om fängelse i stället hade valts som påföljd. Den villkorliga domen bör därför förenas med en föreskrift om samhällstjänst i 50 timmar.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Johan Munck, Leif Thorsson, Severin Blomstrand, Ann-Christine Lindeblad och Gudmund Toijer (referent)
Föredragande revisionssekreterare: Sara Rosén